

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 3

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 3

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2020

УДК 81'37

М 74

Рецензенти:

Леміш Н.Є. доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Толчеева Т.С. доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(*протокол № 5 від 28 травня 2020 р.*)

Колектив авторів:

Аладько Д.О., Деменчук О.В., Калініченко М.М., Кінащук А.В., Кучма Т.В.,
Мізін К.І., Орел І.І., Павлова О.І., Павловська Л.О., Славова Л.Л., Тропіна Н.П.,
Чеберяк А.М.

Мовна концептуалізація ментального простору людини :
М 74 колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. О. Деменчук. Рівне: РДГУ,
2020. 135 с. (Історія та сьогодення філологічної науки ; т. 3).

Linguistic conceptualisation of person's mental space : Collective
work / auth. ; О. Demenchuk (ed.). Rivne: RSUH, 2020. 135 p. (History and
Contemporaneity of Philological Science ; v. 3).

У колективній монографії представлено розвідки, предметом аналізу яких є проблематика мовної реконструкції ментального світу людини. На матеріалі германських та слов'янських мов (англійська, німецька, чеська, польська, болгарська, українська, російська) розглянуто низку актуальних питань, присвячених семантичному моделюванню ментального простору людини, аналізу концептів ментальних ситуацій, вивченню природи функціонування ментальних образів, дослідженню властивостей ментальних категорій.

The collective work deals with the linguistic reconstruction of person's mental world. Based on the Germanic and Slavic languages (English, German, Czech, Polish, Bulgarian, Ukrainian and Russian), the paper focuses on the topical issues related to the semantic modelling of person's mental space, the analysis of mental situation concepts, the study of mental images functioning, the investigation of mental category features.

УДК 81'37

ЗМІСТ

**МЕНТАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ
У ВИМІРІ МОВОЗНАВЧИХ ПАРАДИГМ**

Кінащук А.В. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРІЙ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНОСТІ: ВІД ПОРІВНЯЛЬНО- ІСТОРИЧНОЇ ДО СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ	6
---	---

Славова Л.Л. ПОНЯТТЯ РОЗУМІННЯ ТА НЕРОЗУМІННЯ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	19
--	----

**МЕНТАЛЬНІ СИТУАЦІЇ
У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ**

Аладько Д.О. МЕНТАЛЬНО-ЕМОЦІЙНА І ПОВЕДІНКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОМІНАЦІЙ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	28
---	----

Деменчук О.В. МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ЛЕКСИКИ ДЕВІАНТНИХ МЕНТАЛЬНИХ СТАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)	40
---	----

Кучма Т.В. ВЕРБАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)	55
--	----

Мізін К.І. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СМИСЛІВ ДУРОСТІ У ГАСТРОКОНЦЕПТАХ (НА МАТЕРІАЛІ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ) ...	63
---	----

Павловська Л.О. АРХЕТИПНІ МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В СЕМАНТИЦІ ВЕРБАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОБАЖАНЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ ...	70
--	----

**МЕНТАЛЬНІСТЬ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Орел І.І. ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ФОЛЬКЛОРНИМ КОМПОНЕНТОМ	80
---	----

Павлова О.И. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО ТЕРМИНОПОЛЯ «МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА»	92
---	----

Тропина Н.П. ВТОРИЧНЫЕ ПРЕДИКАТЫ МЕНТАЛЬНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	102
---	-----

**МЕНТАЛЬНІ МОДЕЛІ
У ВИМІРІ ЛІНГВОДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК**

Чеберяк А.М. МОВНИЙ ПОРТРЕТ Д. ТРАМПА У ЛІНГВО- КОГНІТИВНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТАХ	113
---	------------

**МЕНТАЛЬНІ ОБРАЗИ
У ПРОСТОРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

Калініченко М.М. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ	126
---	------------

МЕНТАЛЬНІ ОБРАЗИ У ПРОСТОРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Калініченко М.М.

кандидат філологічних наук, доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Як зазначив проф. Девід Перкінс у праці «Чи можлива історія літератури?» (1992), свого часу Ф. О. Маттісен «об'єднав у одну групу багатьох авторів, які раніше видавалися доволі різнорідними», і оцінив їх по-новому – «дуже позитивно». Оцей новий і «позитивний» спосіб об'єднання невеликої групи письменників і поетів, котрі увійшли до числа уславлених творців «Американського Ренесансу», в жодному разі не передбачав їхньої класифікації в статусі митці-романтиків. Неважко пересвідчитися у тому, що в знаковій праці «American Renaissance» (1941) Ф. О. Маттісен взагалі вважав за потрібне не згадувати про таке історичне явище як романтизм. Головним критерієм, що уможливив виокремлення вельми «різнорідних» репрезентантів «Ренесансу» серед сотень інших літераторів, була переконливо доведена дослідником мистецька цінність й художньо-естетична досконалість їхніх творів, майже недосяжна для решти сучасників у їхній країні, а також перманентна схильність більшості митців до репрезентації новочасної «високочолої» інтелектуальної людини, свідомо ізольованої від власної «дикунської» демократичної культури та суспільно-політичних реалій її доби.

Вельми дивне враження справляють майже типові для багатьох сучасних істориків літератури спроби представити репрезентантів північноамериканського романтизму одночасно (!) в якості прогресивно налаштованих революціонерів духу, які боролися проти (за прикладом протистояння європейських «ентузіастів» та «філістерів») певних недоліків власного буржуазного суспільства та відсторонених «високочолих» митці, які цілком свідомо «ізолювали»

себе від актуальної соціально-політичної проблематики цього ж суспільства та унікальних особливостей його культури. До того ж, саме такими начебто були й образи інтелектуальної людини у їхніх творах. Втім, що робити в тому разі, коли ця своєрідна творча боротьба романтиків із власним суспільством (деспотичним, матеріалістичним та ін.) губиться на тлі значно потужнішої та гострішої критики (як це було в Америці впродовж 1820-1850-х років), яку продукувала національна популярна культура? Таке ж науково необґрунтоване поєднання виникає в тому разі, коли ми намагаємося використовувати узагальнені історичні моделі розвитку європейського романтизму на північноамериканських теренах, аргументуючи це лише тим, що світовий «дух часу» залишався практично незмінним на всіх континентах.

З огляду на вищенаведені твердження, доцільно згадати книгу відомої російської дослідниці проф. Т. Венедиктової «Разговор по-американски» (2003). Створена в пост-комуністичну добу, ця книга до цього часу залишається одним найкращих зразків (майже) вільних від політичного підтексту російських літературознавчих студій, присвячених історії літератури США доби романтизму.

На думку авторки праці, американське мистецтво слова першої половини дев'ятнадцятого сторіччя розвивалося за принципово іншими законами – принципово відмінними від естетичних і філософських моделей Старого світу. Тогочасна література Сполучених Штатів швидко *«розвинула в собі характеристики, які важко сумістити з літературністю в традиційному (європейському) розумінні»*; вона *«зростала поруч з пресою, котра була для неї за старшу сестру (саме так, а не інакше, на відміну від Європи)»*; в молодій демократичній державі *«змінилися умови функціонування літератури як соціального інституту»*; *«...відсутність (в Америці – прим. М. К.) культурального підґрунтя, що утворювалося впродовж багатьох сторіч, брак усталених традицій і авторитетних норм неможливо швидко компенсувати. Як це було в Європі – не вийшло...»* тощо.

Не бракувало подібних тверджень й в українському науковому просторі. Для прикладу, як зазначала свого часу відома українська дослідниця проф. Т. Денисова із посиланням на знакову працю проф. Ричарда Варрінгтона Болдуїна Льюїса «The American Adam: Innocence, Tragedy, and Tradition in the Nineteenth Century» (1955), головний репрезентант літератури доби романтизму в Сполучених Штатах – це так званий *«невинний Адам, «чистий» американець,*

позбавлений застарілої «зіпсованості» старого світу, готовий і налаштований створювати новий світ за зразком біблійного Едему».

Услід за багатьма науковцями по той бік Атлантики, дослідниця поширювала теорію проф. Р. В. Б. Льюїса не лише на тексти романтиків («народжені в добу романтизму американські «вічні образи» – Невинний Адам...»); «статус невинного Адама в романтичному дискурсі – Натті Бампо, чи Рін Ван Вінкль, чи Ізмаїл...», але й на творчість Марка Твена, а також класиків двадцятого сторіччя.

Так званий «невинний американський Адам», як на тому наголошував Р. В. Б. Льюїс («сутність американського Адама полягає у тому... що він є особистістю, вільною від впливу історії, він не відає про свій родовід»), в статусі головного репрезентанта північноамериканської літератури доби романтизму, виявляється практично позбавленим тієї багатотисячної традиції, народної культури, фольклору, котрі вважаються підґрунтям нової міфології європейських романтиків. До того ж, якщо суспільство Сполучених Штатів мало бути реформоване за якимсь біблійним зразком, провідники національного романтизму мали б якнайменше перейматися цією проблематикою, адже їхня творчість (як було зазначено на попередніх сторінках) увиразнювала «відчуженість від суспільства» та «алієнацію».

Сама думка про особливі якості «невинного Адама» у порівнянні з тим, що Т. Денисова називає «зіпсованістю старого світу», також ґрунтується на невіршувальних парадоксах.

В цьому контексті варто наголосити на важливості розуміння нерозривного зв'язку північноамериканських романтиків із дискурсивними практиками популярної демократичної культури 1800-х років, котра створила цілий ряд літературних стереотипів, які, поза сумнівом, неможливо визнати «невинними». До їх числа належать жорстокі й підступні вуличні кримінальники; аморальні жінки (котрі використовують секс як своєрідний «соціальний ліфт»), спритні шахраї, корумповані політики й зажерливі бізнесмени, дикунські герої популярних творів сміхотворців американського фронтиру тощо. Як свідчать матеріали сучасних американістів Сполучених Штатів, найяскравіші, найвідоміші персонажі літератури доби романтизму створені на основі цих стереотипних образів національної популярної словесності – вони мають спільний «генетичний» код.

Певна річ, у порівнянні з тим рівнем жорстокості й аморальності, котрий невтомно підтримували у духовному просторі національної культури США творці популярних бестселерів, «зіпсованість старого світу» здається чимось майже добродішним. Таким чином, «американський Адам» як репрезентативна особистість Нового світу, всупереч теорії Р. В. Б. Льюїса, втілювала настільки потужну й всеосяжну темряву, яку можна ідентифікувати за допомогою слова «невинний» лише в тому випадку, якщо ми забудемо про справжню американську історію та проігноруємо факт існування популярної демократичної культури 1800-х років.

Теорія «американського Адама» як основна теорія англомовної гуманітаристики минулого сторіччя, згадана на попередніх сторінках, має бути стисло розглянута у зв'язку з тим, що вона відіграла одну з найпомітніших ролей в багаторічному процесі спотворення культуральної історії літератури «Американського Ренесансу» та викривлення наукових уявлень щодо інтелектуального образу людини в літературі США доби романтизму.

Перш за все необхідно зауважити, що для вітчизняної науки (внаслідок багаторічного панування атеїстичної ідеологічної парадигми в усіх сферах гуманітаристики) зростаюча увага до елементів релігійного дискурсу в літературі здається цілком природною. Втім, викликає чимало питань очевидна зосередженість студій північноамериканського літературознавця Р. В. Б. Льюїса на біблійних образах та сакральній риториці, адже цьому дослідникові були практично невідомі такі речі як пропаганда атеїзму й боротьба з релігією на державному рівні.

Можемо припустити, що твори класиків романтизму США можна інтерпретувати не лише за допомогою таких релігійних термінів як «біблійний Едем» або «невинний Адам». Втім, очевидна (й подекуди надмірна) увага до релігійного субстрату літературних творів в американській науці на рівні теоретичних узагальнень все ж таки мала цілком конкретні історичні витоки, які потребують стислого аналізу.

У 1950-му році фахівці й редколегія авторитетного видання «Partisan Review» організували річний загальнонаціональний симпозіум із красномовною назвою «Religion and the Intellectuals», оприлюднені результати якого дозволять краще зрозуміти особливості наукового помислу Р. В. Б. Льюїса та його теорію «американського Адама». По-перше, як засвідчили матеріали симпозіуму, в повоєнні роки в Америці (під впливом цілого комплексу

соціально-політичних чинників) спостерігався стабільно зростаючий інтерес до релігії, що дозволило вести мову про виникнення своєрідного *«релігійного відродження»* серед представників інтелігенції. По-друге, надзвичайно важливою для вчених-гумантаріїв стала тема *«релігії та літератури»*, яка була охарактеризована наступним чином: *«Оце відродження релігії, напевно, найкраще спостерігається в літературному світі. Чи означає це, що художня уява митця має якусь особливу залежність від релігійних ідей та почуттів? Або, можливо, теперішня зосередженість літературних теоретиків на міфології якимось чином пов'язана зі зростанням інтересу до релігії?»*. Поступова втрата надії на ефективний вплив інтелігенції на політичне життя, а також розчарування в науковому раціоналізмі та матеріалістичному оптимізмі, призвели до того, що (за словами одного з організаторів симпозіуму *«Religion and the Intellectuals»*, проф. Джеймса Ейджі) науковий модус пізнання почали вважати *«сухим і безплідним, нездатним охопити незбагненні загадки творчого мислення»*.

Як наслідок, *«інтелектуали усіх рівнів та усіх можливих темпераментів все більше схилилися до необхідності релігійного навернення»*. Таким чином, результатом *«релігійного відродження»* літературознавства США впродовж 1950-х років стала поступова трансформація провідних теорій (особливо в царині міфокритики, але не тільки в її межах), до числа яких належала концепція *«американського Адама»*, на своєрідний придатак дискурсу теологічних студій.

Іншим результатом (згодом – у специфічному поєднанні з ізоляціоністськими методологічними настановами прибічників *«Нової Критики»*) виявилось свідоме нехтування культуральною та соціально-політичною проблематикою у провідних дослідженнях творів класиків доби романтизму. Не дивно, що у своїй праці про *«невинного Адама»* Р. В. Б. Льюїс піддав найгострішій критиці неприйнятний для нього *«наївний науковий оптимізм»* О. В. Голмса, Р. В. Емерсона, й Г. Д. Торо, а також інтерес до актуальної соціально-політичної проблематики Сполучених Штатів 1800-х років, маніфестований в найвідоміших поезіях Вітмена.

Хоча проф. Льюїс проголошує так звану *«сутність Адама»* (the matter of Adam) не інакше як *«визначальною темою»* для всієї північноамериканської літератури доби романтизму (зауважимо, що *«романтизм»* як мистецьке явище цікавив дослідника якнайменше), варто сприймати подібні твердження відомого теоретика із певною

обережністю. Якщо ми візьмемо до уваги, що цей період в історії Сполучених Штатів визначали такі важливі події як політичне протистояння провідних партій – американських вігів та демократів, війна з Мексикою, потужні фінансові кризи (справжні «великі депресії» дев'ятнадцятого сторіччя) 1837-го та 1857-го років, а також невіршувальна проблема розповсюдження рабовласництва (не кажучи вже про значну кількість менш резонансних, але значущих явищ популярної демократичної культури, котрі аналізуються на сторінках цього дослідження), неможливо погодитися із тим, що ретельно висвітлений дослідником культуральний «діалог» між американськими митцями і філософами (за визначенням проф. Льюїса): представниками так званої «Пам'яті» («пуританський спадок»), «Надії» (далекі від релігійних інтересів автора дослідження літературні адепти так званого «наївного оптимізму»), й «Іронії» (митці-скептики на кшталт Готорна і Мелвілла) якимсь незбагненим чином відбувався за рамками вищезгаданої політичної, соціально-економічної й культуральної проблематики.

Втім, саме таке бачення (антиісторичне, нерідко переобтяжене біблійною риторикою) процесів становлення мистецтва слова США, практично ізольованого від реалій національної популярної культури за межами невеликої групи аналізованих текстів «високочолих» класиків, запропонував Р. В. Б. Льюїс. Його начебто культуральна («cultural») теорія національної словесності (на думку проф. Р. Рейзінга, насправді настільки далека від дискурсивного середовища Америки 1800-х років, що її варто характеризувати за допомогою терміну «*self-reflexive theory*» – тобто теорія, сфокусована виключно на рефлексіях щодо самої себе) згодом була розвинута у відомій теоретичній праці «The Machine in the Garden» (1964) проф. Лео Маркса (концепція основоположного для північноамериканської культури конфлікту між «Machine» – раціональним, науковим модусом пізнання та «Garden» – «невинним» культуральним середовищем, «пасторальним садом», або ж релігійно-міфологічним мисленням). Врешті-решт, слід акцентувати, що в теорії «американського Адама» також не знайшлося місця для таких уславлених літераторів доби романтизму як Вашингтон Ірвінг, Едгар По, і Гаррієт Бічер-Стоу, творчість яких була проігнорована дослідником. Таким чином, попри задекларовану автором праці «The American Adam» увагу до того, що дослідник назвав «американським досвідом» (згідно авторської концепції, це специфічні особливості національної культури – на сторінка своєї праці проф. Льюїс

неодноразово робить на цьому наголос), провідні митці-романтики Сполучених Штатів в черговий раз були представлені «чужинцями» в їхньому дискурсивному середовищі.

Американський романтизм залишається таким ж суперечливим поняттям у наш час, яким він здавався відомим критикам і теоретикам ще на початку минулого століття. Але найбільша проблема полягає у тому, що існуючі на сьогодні теорії північноамериканської літератури доби романтизму незмінно зорієнтовані на штучну ізоляцію «високочоліх» класиків від широкого спектру дискурсивних практик, зумовлених унікальними особливостями національної історії та популярної демократичної культури. Певна річ, образ інтелектуальної людини в національній літературі 1800-х років також потребує істотного перегляду. Подальші студії у цьому напрямку дозволять краще зрозуміти унікальну культуральну специфіку становлення й розвитку мистецтва класиків літератури США тієї доби, яку, за давньою педагогічною традицією, продовжують називати «добою романтизму», й убезпечать сучасних українських науковців від повторення методологічних розчарувань минулого.

Наукове видання

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ
МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

Історія та сьогодення філологічної науки

Том 3

Academic Edition

LINGUISTIC CONCEPTUALISATION
OF PERSON'S MENTAL SPACE

Collective work

History and Contemporaneity of Philological Science

Volume 3

Формат 60x84¹/₁₆.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Гарнітура Century Schoolbook.

Ум. др. арк. 7,1. Наклад 100.

Редакційно-видавничий відділ

Рівненського державного гуманітарного університету

м. Рівне, 33000, вул. Ст. Бандери, 12

тел.: (0362) 26-48-83

Друк: «ПараГраф+»

м. Рівне, 33000, вул. Гетьмана Мазепи, 6/8

тел.: (0362) 26-49-27